

811.163.41'373.231"04/14"
<https://doi.org/10.18485/sj.2019.24.1.29>

БИЉАНА С. САМАРЦИЋ*
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за србистику

Оригинални научни рад
Примљен: 11. 09. 2018.
Прихваћен: 15. 01. 2019.

СТАТУС СРПСКОГ ИМЕНОСЛОВА У ДИПЛОМАТИЧКОЈ ГРАЂИ СРЕДЊОВЈЕКОВНЕ БОСНЕ И ХУМА

У раду су ексцерпирана лична имена из средњовјековних повеља и писама са подручја Босне и Хума из 14. и 15. вијека. Грађа је обухватила: осам повеља (од 1354. до 1434. године) – приреређене у *Старом српском архиву* (књига 1 (2002), књига 2 (2003), књига 5 (2006)) и *Грађи о прошлости Босне* (књига 2 (2009) и књига 4 (2011)); те четири писма (два из 1397. и два из 1398) – приреређена у *Старом српском архиву* (књига 5 (2006)). Ова грађа је врло значајна, јер показује како су изгледала лична српска имена са овога подручја. Лична имена у грађи наводе се у оквирима стереотипних формула. Углавном се та имена појављују у служби свједока (гаранти правне радње, посредници) и увијек се наводе *с братијом*. Различитог су поријекла: словенска и хришћанска (црквена, календарска). У српској традицији лична имена често су бирана према имену неког претка, према случајном избору; или су мотивисана према добу дана када је дијете рођено (*Зоран, Зора*), према дану у седмици (*Петко*), према неком празнику (*Божидар, Божица*) (Николић 2009: 10). Наравно, ту су и имена мотивисана према називима биљака, животиња, ријечи које су везане за доброту, љепоту, младост и слично (*Вукослав, Младен*). Хришћанска имена примљена су преко грчког језика, ријетко из латинског. Није лако одговорити на питање шта је било пресудно за избор календарских имена, као и када су и како примана, али је свакако најинтензивнији талас христијанизације српског

*vsbiljana@gmail.com

ономастикона био у вријеме примања хришћанства (*Марко, Петар, Никола, Михаило*) (Грковић 1983: 94). У обраду нисмо узимали имена дубровачких кнезова, властеле или пак трговаца.

Кључне ријечи: Срби, именованослов, лично име, Босна, Хум

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Најраспрострањеније вјеровање јесте да лично име представља *alter ego*, па је чак у српском народу један од највећих благослова: *Име ти се свуда спомињало!* „Лична имена, као један од облика народног стваралаштва и део лексичког блага, у себи носе печат историје, културних утицаја и веза, традиције, обичаја, религије, језичког развоја, народне психологије, схватања живота и погледа на свет” (Грковић 1977: 7).

Проучавање историје личних имена код Срба у средњовјековној Босни и Хуму врло је интересно и значајно, јер нам и лична имена показују историјска и друштвена кретања српског народа. Лична имена су одавнина била предмет истраживања, кренувши од збирке словенских личних имена Александра Гиљфердинда који је на своме путу (1857) по Босни, Херцеговини и Старој Србији пронашао поменик манастира Сопоћана (који је већ наредне године средио и штампао); а затим су разни научници прионули у истраживање словенског именованослова.¹ „О ономастици средњовјековне Србије се зна веома мало, мада су историјски извори пребогати подацима ове врсте” (Грковић 1983: 3), а о ономастици средњовјековне Босне – још мање.

„Проучавање старосрпских имена словенског порекла јаче осветљава прасловенску антропонимију. Та имена имају архаичан облик, па њихово изучавање и поређење с најстаријом антропонимијом осталих словенских народа може допринети реконструкцији општесловенског антропонимијског праизвора” (Грковић 1983: 4). Још су Прасловени имали заједнички именованослов. На-

¹ На проучавању словенских имена велики допринос науци дали су: Стојан Новаковић (1875. године објавио је један рјечник историјских личних имена), Миклошич (*Die Bildung der slavischen Personennamen* 1860, *Die Bildung der slavischen Personen und Ortsnamen* 1927), Ђ. Даничић (*Основе српскога или хрватскога језика* 1876; *Nom. sing. mask. na -o i na -e* 1874), Т. Маретић (*Откле име Светозар* 1921; *О народним именима и презименима у Хрвати и Срба* 1886), П. Скок (*Имена пастира и дубровачкој пасторали* 1922; *Како бизантински pisci пишу лична и тјесна словенска имена* 1927), Милица Грковић (*Имена у Дечанским хрисовуљама* (1983), *Речник личних имена код Срба* (1973), *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку* (1986), *Имена у Ресави за време деспотовине* (1998), *Лична имена словенског порекла у Дечанским хрисовуљама* (докторска дисертација коју је одбранила 1980. године), Невенка Гошић (*Богумилска лична имена* 1987), Митар Пешикан (*Зетско-хумско-рашка имена на почетку турског доба* 1984), Гордана Јовановић (*Деривација хришћанских имена у српским повељама и турским пописима* 1999), Михаило Шћефановић (*Именованослов ваљевске Петнице* 1997) и многи други.

равно, не смијемо заборавити чињеницу да је прасловенски хипотетичан језик. „Прасловенска лична имена су била наслеђе из индоевропског ономастикона. Словени су добро сачували све категорије имена наслеђене из индоевропске заједнице, како у погледу грађења тако и у погледу значења” (Грковић 2004: 44). Дакле, словенска имена припадају широј скупини – индоевропској. „То значи да наша реконструкција општесловенских именословних образаца ставља себи у задатак да премости временски јаз од добрих пола миленија, што намеће потребу да њено полазиште поставимо у доба што ближе познопрасловенској епохи, тј. да полазимо од најранијих, средњовековних записа, и то превасходно домаћих, словенских, с обзиром на то да је информација коју пружају стране потврде по правилу недовољна и непоуздана, особито што се тиче творбених ликова који су пресудни за реконструкцију прајезичких образаца” (Лома 2013: 13). Од шестог вијека словенска племена продиру дубоко у Балканско полуострво и већ у седмом вијеку је велики дио Балкана прекривен словенским становништвом. Прве податке о њиховој антропонимији забиљежили су византијски и латински историчари, географи, али и трговци и путници. Ти извори представљају богату ризницу антропонима и топонима насталих још у општесловенској прадомовини. Секретар на двору цара Ираклија – Теофилакт Симоката – оставио је записан податак да је приликом упада словенског живља у Тракију 585. године један од вођа био *Радогост*, док је у борбама 595. погинуо словенски поглавица *Пирогост* (Византијски извори за историју народа Југославије 1955: 108. и 119, према Грковић 2004: 44). Византијски цар, писац и историчар Константин VII Порфирогенит (913-959) оставио је доста података о словенским именима старјешина у дјелу *De administrando imperio*. Он ту спомиње једног од првих српских владара *Вишеслава* (око 780), његовог унука *Радослава*, праунука *Властимира* и његове синове *Мутимира*, *Стројимира* и *Гојника* итд. Иако је у науци често оспораван као извор за ономастику (јер у њему има доста личних и географских имена без потврда у другим документима), *Љетопис попа Дукљанина* је права ризница личних имена из периода ране словенске историје: *Бољеслав*, *Свевлад* (5. вијек) и његови унуци *Свевлад*, *Селимир*, *Владин*, *Ратимир* (незнабошци), *Будимир* (први хришћански владар у Далмацији), а затим његови насљедници *Светолик*, *Владислав*, *Томислав*, *Себеслав* итд. Дакле, у *Љетопису попа Дукљанина* забиљежена су веома стара српска имена. „У новој отаџбини Словени су наишли на нове прилике и ступили у додир са народима друге вере и другог културног нивоа, управо, нашли су се у процепу између две цивилизације – на западу романске, на истоку византијске. У контакту са затеченим становништвом и суседима, поред културних, економских, политичких, јављали су се и језички утицаји. У оквиру преузетог лексичког фонда налазила су се и лична имена староседелаца и најближих суседа, нарочито грчка и романска” (Грковић 1983: 10–11).

У раду пратимо историју личних имена Срба у 14. и 15. вијеку која су посвједочена у обрађиваној дипломатичкој грађи, а која су различитог поријекла: словенска и хришћанска (црквена, календарска). Поред универзалних, општих сличности при избору лексике за именовање новорођених (имена назива по биљкама, животињама, ријечима које су везане за доброту, љепоту, младост и слично), сваки народ је изградио и своје „образце“ који представљају одразе његове историје, религије, културе, друштвено-економског стања и слично. Код Срба се то посебно види у биографијама средњовјековних српских владара у којима се јасно види да су Срби водили рачуна при давању имена новорођеним. „Разноврсни утицаји су условили да се у српском именованослову на првом месту, као индоевропско и прасловенско наслеђе, нађе знатан број различитих семантичких категорија” (Грковић 2004: 47).

2. СЛОВЕНСКА ЛИЧНА ИМЕНА

Грађа је показала праву ризницу имена словенског поријекла, посебно сложених имена: богданъ, болеславъ, владиславъ (ССА2,² Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу из 1354), дражеславъ (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366), вљкославъ, болесаъ (ГПБ4, Повеља бана Твртка кнезу Влатку Вукославићу из 1357). Словенски ономастикон у погледу сложеница представља наставак индоевропског стања.³ Такође, уочена су и изведена имена, која су се рано укомпоновала у антропооснове придјева: млад – младињ (ССА1, Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу из 1380), рад – радичъ (ГПБ4, Повеља војводе Сандаља и браће му Вукца и Вука којом уступају Дубровчанима свој дио Конавала из 1419), драг – драгошъ (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366), драгок и драгниъ (ГПБ 2, Повеља краља Стефана Дабише о овлашћењу Драгоју Гучетићу у вези са дугом Новака Маћедола из 1392); мио – миаљтнъ (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366), миаљт (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366), миаљцъ (ГПБ 2, Повеља краља Стефана Дабише о овлашћењу Драгоју Гучетићу у вези са дугом Новака Маћедола из 1392), миаљшъ (ГПБ4, Повеља бана Твртка кнезу

² У загради стоји ознака извора грађе (с тим да због прегледности нећемо понављати имена која се више пута појављују у различитим повељама (ССА (Стари српски архив) и ГПБ (Грађа о прошлости Босне)) и број књиге, за који је библиографски податак дат на крају рада, тј. у изворима.

³ Питањем сложених имена бавили су се многи истраживачи: М. Морошкин (1867), Ф. Миклошич (1860, 1–118), Т. Маретић (1886, 81–146, 1887, 69–154), Ј. Свобода (1964) итд.

Влатку Вукославићу из 1357).⁴ Грађа је показала и име давнша (ССА5, Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић из 1395)⁵.

Проучавана дипломатичка грађа показује да има доста имена словенског поријекла. То су имена, с једне стране, сложена од двију основа. Најчешћи коријен у другом дијелу сложенице јесте *слав* (*дражеславъ* (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366), *радославъ* (ГПБ4, Повеља војводе Сандаља и браће му Вукца и Вука којом уступају Дубровчанима свој дио Конавала из 1419) и слично. Са основом *мир* примјери су рјеђи у грађи (*вљкѣмиръ*

⁴ У обрађиваној грађи пронашли смо сљедеће суфиксе за грађење изведених имена: *-адин* (*дмадинъ* (ССА1, Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу из 1380)), *-ак* (*нокакъ, гокакъ* (ГПБ 2, Повеља краља Стефана Дабише о овлашћењу Драгоју Гучетићу у вези са дугом Новака Маћедола из 1392), *гокъ, влиакъ* (ССА1, Повеља краља Стефана Т(ССА1, Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу из 1380)), *-ан* (*варанъ* (ГПБ4, Повеља војводе Ђурђа Воисалића којом потврђује баштинске посједе браћи Ђурђевићима из 1434)), *-ат* (*дмлатъ* (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366)), *-ац* (*вљкацъ* (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366)), *хлпацъ* (ГПБ4, Повеља војводе Ђурђа Воисалића којом потврђује баштинске посједе браћи Ђурђевићима из 1434)), *-аш* (*тодмашъ* (ГПБ4, Повеља војводе Ђурђа Воисалића којом потврђује баштинске посједе браћи Ђурђевићима из 1434)), *-ашин* (*вљкашинъ* (ССА5, Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић из 1395)), *-ешко* (*налѣшко* (ССА1, Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу из 1380)), *-ивој* (*радвикон* (ГПБ4, Повеља војводе Сандаља и браће му Вукца и Вука којом уступају Дубровчанима свој дио Конавала из 1419)), *-ихна* (*вљкѣхна* (ССА2, Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу из 1354)), *-ич* (*радичъ* (ГПБ4, Повеља војводе Сандаља и браће му Вукца и Вука којом уступају Дубровчанима свој дио Конавала из 1419)), *-иша* (*давнша* (ССА5, Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић из 1395)), *-ко* (*тврѣтко, бранко* (ССА1, Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу из 1380)), *тврѣтко* (ССА5, Четири писма краљице Јелене Дубровачкој општини о босанским дохоцима из 1397. и 1398. године), *влатко* (ССА2, Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу из 1354), *бранко, стѣпко и сњѣко* (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366), *дирѣко* (ССА1, Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу из 1380), *павко* (ГПБ4, Повеља војводе Ђурђа Воисалића којом потврђује баштинске посједе браћи Ђурђевићима из 1434)), *-оје* (*радое и прѣкое* (ССА5, Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић из 1395), *стипое, прнкое и хрѣкое* (ССА1, Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу из 1380), *сладоє* (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366)), *-ош* (*драгошъ* (ГПБ2, Повеља краља Стефана Дабише о овлашћењу Драгоју Гучетићу у вези са дугом Новака Маћедола из 1392)), *-тен* (*дмлатѣнъ* (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366)), *-уѣ* (*црѣвѣгъ* (ССА2, Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу из 1354)). Изведена имена су такође индоевропско наслеђе у прасловенској заједници. Сами суфикси, дакле, обogaђују систем имена, јер се везују за различите форме: хипокористике, апелативна имена, основе сложених имена и слично. Помоћу суфикса могу се правити многе деминутивне, пејоративне и аугментативне форме. Радосав Бошковић приказао је стање јужнословенских суфикса у односу на прасловенски у својој студији *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници* (1936: 1–154).

⁵ У питању је краљ Стјепан Дабиша (1391–95). Ово име представља хипокористик од сложеног имена *Дабижив*. Име се повезује са словенским божанством *Дајбогом*. Уопште, имена *Дабѣ, Дабиша, Данче* и слично – настала су од имена словенског божанства *Дајбога*, као што смо и напоменули.

(ССА5, Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић из 1395)), иако је и та основа врло честа у српском именованослову. Грађа је показала и сложено словенско име *богданъ* (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366). Сматра се да је ово име преведено код свих Словена. Дакле, сложена имена су фреквентна у ексцерпираној грађи: *Богдан, Дражеслав, Владислав* и слично. Словенски ономастикон у погледу сложеница представља наставак индоевропског стања. Наиме, најстарији писани извори (словенски) показују да се овај тип чувао и после распада прасловенске језичке заједнице. Српска племена и уопште Јужни Словени су из те заједнице наслиједили и велики фонд имена ове врсте и овога типа.

У ексцерпираној грађи нисмо пронашли имена по биљкама, природним појавама, годишњем добу, бројевима (*Зоран, Жарко, Огњен, Првослав*), али јесмо по бојама – *црњнѣ* и *црѣкѣ* (ССА2, Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу из 1354), као и имена од описних придеја (*радѣ, раднѣ, радосавѣ*). Називи имена по бојама, такође, улазе у круг лексике која се узима за основе личних имена Срба. То је повезано са словенском митологијом, односно са божанским двојством Бијелог и Црног бога. Имена са основном *црн-* имала су заштитну улогу. Наиме, име које се везује за злог Црног бога даје снагу за одбрану од негативних подземних сила (Грковић 1983: 40). Отуда и у обрађиваној грађи *црњнѣ*, али и *црѣкѣ* и са друге стране – *внѣкѣ* (ССА1, Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу из 1380) (према Бијелом богу). Такође, повезаност имена и особина његовог носиоца врло рано су се учврстила у антропооснове низа придеја: *драг – Драгаиш, Драгоје*; *мио – Милтен, Милат, Миладин, Миливоје*, *млад – Младен*, *рад – Радич*, *тврд – Тврдисав* и слично. Грађа је показала и име *наѣшко* (ССА1, Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу из 1380). У питању је *Наѣшко Вјетиња*, рођак краља Твртка I Котроманића. Ово име је ријетко, али није непознато. Поред ове повеље, име *Наѣшко* јавља се и у повељи краљице Грубе и у писму Дубровчана од 18. марта 1399. године; али ту је у питању *Наѣшко Јурчић*, дубровачки трговац.

2. 1. Лична имена од основе ВУК-

Код Срба су честа имена која у основи имају назив животиње, посебно са основном *вук-*. Срби одавнина дају својој дјечи имена која у основи имају назив животиња, посебно са основном *вук-*. Грађа није потврдила имена по другим животињама, типа *Лав*. То је и разумљиво и очекивано. Наиме, предјели гдје су Прасловени а после и Словени и Срби живјели лавова није било, али јесте вукова; и зато је име по вуку познато свим словенским народима, не само Србима. То се види и у ексцерпираној грађи: *вѣкѣ* (ГПБ4, Повеља војводе

убију вука” (Чајкановић 1920-1924: 398). Дакле, код Срба вук нема негативни демонски карактер, већ, напротив, посебну симболику која се веже чак и за култ Светога Саве, сматра Чајкановић: „Каже да се у источној Србији свети Сава ’сматра као заштитник од вукова’, ’стога се његов дан строго празнује’ [...] а то значи, другим речима, да је у српском паганизму постојало вучје божанство, чије су функције касније пренесене на светог Саву” (Чајкановић 1920-1924: 39). „Широк је, у митологији, народном вјеровању и предању, круг значења и радњи који су везани за вука, можда најшири и најразноврснији у односу на остале животиње, а и биљке: везује се са хтонском симболиком, хтонска симболика одређује везу вука са умрлима, са подземним свијетом, повезан је са нечистом силом, фигурира у различитим знамењима, са вуком су повезане многе забране и заштитне радње (заштита стоке и људи), вуку се приноси жртва да се умилостиви, разноврсно је коришћење ’вука’ и у магијске сврхе. Вук је синоним недруштвености, вук-самотњак. Ако се посматра значење код различитих народа може се констатовати да вук има амбивалентна значења. Вук је присутан у митовима многих и старих народа, али је најчешће носилац негативног значења” (Стојановић 2014: 85).

Дакле, стари Срби су добро познавали религију и култ животиња. „Од тога се налазе многобројни остаци у данашњим култним обичајима, веровањима и традицији. Повод да животиње у религији добију угледно место било је уверење примитивног човека, засновано на искуству, да животиње имају извесне способности које су јаче од његових, и, са његовога гледишта, супранормалне [...] поред тога, за религију и култ животиња дало је повода и веровање да у животињама могу бити инкарниране душе предака” (Чајкановић 1994: 183). Подјела на животиње према њиховом митском поријеклу је врло стара. Сама подјела је начињена на дуалистичкој основи и у наша вјеровања је дошла често из манихеизма. „Тако је, на пример, демиург створио човека, а његов антипод вука” (Чајкановић 1994: 187). Забиљежене су и многобројне пословице у којима је вук управо изражен кроз ове особине. Тако у *Вуковим српским народним пословицама* (приредио Михаило Шћепановић 2015) налазимо: *На вука вика, а иза вука лисице вуку* (3150), *Чуј, пуче и народе! Роди вучица вука, свему свијету на знање, а ђетету на здравље* (Повиче (здро) бабица пошто одреже пупак мушкоме ђетету онога чоека коме су ђеца прије мрла (6184)), *Тешко шуши с вуком ратујући* (5578), *Одрт вук, а напет реп* (4012) – Липсује, а псује и слично. Вук се доводи у везу са хајдуцима и јунацима. У *Вуковим српским народним пословицама* (приредио М. Шћепановић) налазимо: *Риба без воде и вук без горе не може живљети* (4663), *Тешко вуку не једући меса, А јунаку не пијући вина!* (5517), *Тешко вуку за ким не лају, И јунаку за ким не говоре!* (5518) и слично. Хајдуци се увијек заједно држе, као и вуци: *Вук не вије што је меса гладан, Него вије да дружину свије* (651). Такође је у српском народу изражена и клетва: *Вуци те изјели* (653). Похвално

ће се за неку жену рећи да је *права вучица*, тј. за мушкарца да је *прави вук*. При томе се мисли на људе који су способни, борбени, истрајни, сналажљиви, упорни. Иако није хришћанског поријекла, имена по вуку су веома стара код Срба. Тако се чак и брат Светог Саве звао *Вукан*. Дакле, поред календарских имена и у том раном периоду 12. вијека и стабилизације хришћанства на овим подручјима, забиљежена су и народна словенска имена са посебним освртом на *Вук* и имена изведена од ове основе, чак и код владајућег, династијског круга, тј. и у владарским породицама било је и народних и хришћанских имена. Ова имена су се давала и због тога јер је народ мислио да представљају заштиту, тј. да штите онога ко носи то име. Дакле, поред берићетних имена (*Милан*, *Младен*), у српској традицији су честа имена типа: *Вук*, *Вучета* итд. „У нашој традицији доста се говорило о профилактичким (заштитним) именима која чувају децу од урока” (Николић 2009: 10). Т. Маретић истиче чак педесетак имена која су погрдна и имају функцију заштитних имена (*Гадић*, *Гнуса*, *Злоба*, *Завид*, *Грубан* итд. (1886: 96).

Број имена са основом *вук*- није коначан у српском именованослову, тј. анализирањем наших старих повеља и писама зна се највише на име којег нема у *Речнику личних имена код Срба* (Грковић 1973). Тако је нпр. Јелица Стојановић пронашла чак 61 лично име из старих српских поменика (Пивског, Морачког и Поменика из Хоче) којих нема у *Речнику* (Стојановић 2014: 89). Екскерпирана грађа није показала имена овога типа којих нема у *Речнику*. Имена од *вук*- код Срба се посебно шире од краја 14. вијека. Основни разлог за давање овога имена новорођеним била је уствари жеља да се заштити живот његовог носиоца. Сматра се да је сваки народ везан за неку животињу. Ова имена су се давала и због тога јер је народ мислио да представљају заштиту, тј. да штите онога ко носи то име. Вук Стефановић Караџић је у своме рјечнику написао: „Кад се каквој жени не даду дјеца, онда надјене дјетету име *Вук*, јер мисле да им дјецу вјештице једу, а на вука неће смјети ударити (за то су и мени овако име надјели)” (Караџић 1852: 78).

3. ХРИШЋАНСКА ЛИЧНА ИМЕНА

Поред словенских, грађа је показала и хришћанска имена. Од женских – грађа је показала само једно име и то хришћанско – *елена* (ГПБ4, Повеља бана Твртка кнезу Влатку Вукославићу из 1357). Иначе је изузетно мали број женских имена уопште у српском ономастикону. Углавном су то имена жена које су поријеклом из угледних породица. У анализираној грађи у питању је *Јелена Груба*, наслѣдница краља Дабише. Од хришћанских мушких имена грађа је посвједочила ове: *марко*, *петар*, *никола*, *мартин* и *павле* (ГПБ4, Повеља војводе Ђурђа Воисалића којом потврђује баштинске посједе браћи Ђурђевићима из

1434), стефанъ и павалъ (ССА1, Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу из 1380), нванъ (ССА2, Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу из 1354), нвахъ (ГПБ4, Повеља бана Твртка кнезу Влатку Вукославићу из 1357), нванишь (ГПБ4, Повеља војводе Сандаља и браће му Вукца и Вука којом уступају Дубровчанима свој дио Конавала из 1419), крмѣ (юрѣмѣ (Ђурђем) (ГПБ4, Повеља војводе Ђурђа Воисалића којом потврђује баштинске посједе браћи Ђурђевићима из 1434), стипанъ и стипаць (ССА5, Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић из 1395), стипаномъ (ГПБ4, Повеља војводе Сандаља и браће му Вукца и Вука којом уступају Дубровчанима свој дио Конавала из 1419). Средњовјековне рукописе са подручја Босне и Хума, у периоду када су обрађивани рукописи настајали, карактерише икавизација.⁶ Икавизација је била распрострањена током 14. и 15. вијека у средњовјековној Босни и Хуму, као један писарски манир (више о томе Самарџић 2015: 130). Отуда поред стѣпанъ (ССА2, Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1366) и стипанъ (ССА5, Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић из 1395). Име *Иван* (и *Ивахн*) припада скупини имена *Старог завјета* (као *Давид*, *Мојсије*) и истог је поријекла као *Јован*. Обрађивана грађа показује да су била веома заступљена имена по апостолима (петаръ), имена која су носили писци јеванђеља (марько, нванъ), као и имена мученика, жртава за хришћанство (никола, стефанъ). Може се рећи да су српски духовни и културолошки хоризонти одређени хришћанским наслеђем, тј. „духовно обликовање искуства, као одраз најосновније људске потребе за стварањем симбола, у свом темељном, митотворачком изразу одувијек је указивало на сродност религије и умјетности и истицало њихову међусобну зависност” (Миличевић 2013: 11). Православна духовност основни је чинилац одржавања идентитета српског народа и тај идентитет се, управо, види и по приказу имена из српског ономастикона.

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

„С правом је речено да су лична имена најинтернационалније речи, јер лако прелазе из народа у народ, распростирући се обично веома далеко од територије на којој су се први пут јавила. Наравно, она при том лако мењају свој првобитни лик зато што морају да се прилагоде нормама језика у који улазе. Понеко лично име у једном истом језику добија најразличитије варијанте, тако да се понекад тешко може разазнати њихова узајамна веза или веза с првобитним

⁶ Главна експанзија ове појаве ишла је у правцу југа у западну Херцеговину (Белић 1999: 437). И Херта Куна (1985) је такође наглашавала да третирање гласа *jat* у босанским рукописима показује велику употребу икавског рефлекса. Другим ријечима, овај манир раширио се међу писарима са подручја Босне и Хума, без обзира на то да ли је ријеч о писару који је поријеклом из Босне, или писару који је дошао из других српских предјела.

именом” (Јовићевић 1992). Дипломатичка грађа средњовјековне Босне и Хума (14. и 15. вијек) показала је богат корпус српских имена словенског поријекла, али која су као христјанизована била прихваћена и од стране Српске православне цркве. Свједоци правне радње, како је грађа показала, углавном носе имена словенског поријекла. Са друге стране, имена из хришћанског календара Срби су такође давали својој дјечи. У обрађиваној грађи та имена, углавном, носе кнежеви и војводе. „Кнежеви и припадници виших друштвених слојева чешће су имали календарска имена, док су нижи друштвени слојеви носили имена слична онима коју су имали људи из Рашке, Босне и Хума” (Грковић 2004: 55). Тако су и у ексцерпираној грађи у питању војводе (*Ђурађ, Павле, Марко, Иваниш*), кнежеви (*Петар, Никола, Ђурађ*) и слично.

Лична имена у грађи навођена су највише у оквирима стереотипних формула. Углавном се та имена појављују у служби свједока. Помињање свједока је карактеристика повеља из Босне и Хума, док у рашким јавноправним исправама помени свједока су рјеђи (Шуица 1999: 651–652). Дакле, свједоци су посебно присутни у даровницама Котроманића, док у исправама Немањића, са друге стране, врло ријетко. Будући да су свједоци представници односно старјешине властееоске породице увијек се наводе *с братијом*, али без имена чланова присутне братије. Свједоци се увијек заклињу у повељама које су босански владари или великаши издавали Дубровчанима (Станојевић 1924: 1-25), што је присутно и у ексцерпираној грађи. Лична имена у повељама средњовјековне Босне и Хума двојаког су поријекла: словенска и хришћанска (црквена, календарска). Проучавање ономастичког наслеђа једне земље може показати њен историјски пут, њене економске, културне и политичке везе са сусједним народима. Словенски ономастиком створен је још у општесловенској заједници и добро је сачуван и у ексцерпираној грађи. Такође, грађа је посвједочила и велики број календарских имена што показује да је обрађивани период дубоко осјећао хришћанско схватање личног имена.

Анализа имена ових ћирилских докумената показује да су имена словенског поријекла, која су била позната у Босни и Хуму (и Рашкој, Зети, Дубровнику), у ствари дио антропономијског система наслеђеног из општесловенске историје. Истичемо да су лична имена словенског поријекла, која су Срби сачували и наслиједили још из прасловенске заједнице, врло бројна (*Радослав, Дражеслав, Радосав*). То су углавном имена свједока правне радње. Са друге стране, имена из хришћанског календара Срби су такође давали својој дјечи кад су прихватили хришћанску вјеру. У грађи су то углавном имена владара, њихових синова, обласних господара. Ексцерпирана грађа показала је двије битне ствари: 1) У Босни и Хуму у 14. и 15. вијеку присутна су хришћанска имена по угледу на Рашку и тамошњи српски двор (*Стефан, Марко*) и 2) словенска имена, која су прошла пут христјанизације и која су се „утопила” у православно миље – те у проучаваним документима јасно увиђамо богати српски

именослов. Истина је да је грађа показала нешто већи број имена словенског поријекла, што је и разумљиво, будући да су у питању документи свјетовне не црквене (духовне) грађе. Посебно смо се задржали на именима са основом *вук-*, будући да је „вук специјални заштитник српског народа” (Чајкановић 1994: 191). Пратећи развој личних имена од досељавања на Балкан па до 14. вијека када је Босна била на врхунцу моћи, увиђамо да су антропонимијске обрасце код Срба у Босни и Хуму диктирале словенска традиција, ширење хришћанства које је обогатило антропонимијски фонд календарским именима, ономастичке законитости (процеси претварања хипокористика у нова имена и слично), те утицаји народних вјеровања и митологије.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1999:** А. Белић, *Историја српског језика, Изабрана дела 7*, Београд: Завод за уџбенике.
- Бошковић 1936:** Р. Бошковић, *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*, у: Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Титоград: ЦАНУ 1978: 49–175.
- Гошић 1987:** Н. Гошић, *Богумилска лична имена, Зборник Шесте југословенске ономастичке конференције*, Београд: САНУ.
- Грковић 1973:** М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд: Вук Караџић.
- Грковић 1983:** М. Грковић, *Имена у Дечанским хрисовуљама*, Нови Сад: Филозофски факултет, Институт за јужнословенске језике.
- Грковић 1986:** М. Грковић, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*, Београд: Народна књига.
- Грковић 1998:** М. Грковић, *Имена у Ресави за време деспотовине, Дани српскога духовног преображења V, Српска књижевност у доба деспотовине*, Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа”.
- Грковић 2004:** М. Грковић, *Историјски пут српског именослова, Предавања из историје језика*, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, Лингвистичке свеске 4, 43–69.
- Даничић 1874:** Ђ. Daničić, *Nom. sing. mask. na -o i na -e*, Zagreb: Rad JAZU, 26.
- Даничић 1876:** Ђ. Даничић, *Основе српскога или хрватскога језика*, Биоград: издање и штампа Државне штампарије.

- Јовановић 1999:** Г. Јовановић, Деривација хришћанских имена у српским повељама и турским пописима, *Осма југословенска ономастичка конференција и Други лингвистички скуп „Бошковићеви дани”*, Подгорица: ЦАНУ 33.
- Јовићевић 1992:** Р. Јовићевић, *Лична имена у старословенском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Караџић 1852:** В. С. Караџић, *Српски рјечник иступачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч: Штампарија Јерменског манастира.
- Куна 1985:** Н. Кuna, *Hvalov zbornik – spomenik srednjovjekovne bosanske književnosti*, *Godišnjak XIV*, Sarajevo: RO Institut za jezik i književnost.
- Лома 2013:** Александар Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље*, Београд: САНУ, Одбор за ономастику, Библиотека оноματοлошких прилога, књига 2.
- Маретић 1886:** Т. Maretić, *Narodna imena i prezimena*, *Rad JAZU*, knj. 81, Zagreb, 81–146.
- Маретић 1886, 1887:** Т. Maretić, *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, Zagreb: *Rad JAZU*, knj. 81, 1886, 81–146, knj. 82, 1887, 69–154.
- Маретић 1921:** Т. Маретић, *Откле име Светозар*, *ЈФ*, II, Београд: САНУ, 296–297.
- Миклошич 1860:** F. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personennamen*, Wien.
- Миклошич 1927:** F. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen und Ortsnamen*, Heidelberg.
- Миличевић 2013:** Д. Миличевић, *Ка дефинисању православне духовне основе српске књижевности двадесетог вијека*, *Ризничари и памтителџи*, Православна духовност српске књижевности XX вијека, Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет.
- Морошкин 1867:** М. Морошкинъ, *Славянскій именословъ, или собраніе славянскихъ личныхъ именъ въ алфавитномъ порядкѣ*, Санктпетербургъ.
- Николић 2009:** В. Николић, *Nomen est omen* (ономастички прилози), Ужице: Братис.
- Пешикан 1984:** М. Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на почетку турског доба*, *Ономатолошки прилози 3*, Београд: Одељење језика и књижевности, одбор за ономастику.

- Самарцић 2015:** Б. Самарцић, *Стазама српског рукописног наслеђа Босне и Херцеговине*, Пале: Просвјета.
- Свобода 1964:** J. Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha.
- Скок 1922:** P. Skok, Imena pastira u dubrovačkoj pastorali, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 2, Београд: Државна штампарија Кралјевине Срба, Хрвата и Словенаса, 139–144.
- Скок 1927:** P. Skok, Како бизантински писци пишу лична и мјесна словенска имена, *Starohrvatska prosvjeta*, n.s., 1, Загреб – Книн: Хрватско старинарско друштво у Книну.
- Скок (1971–1974):** P. Skok, *Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика*, knj. I–IV, Загреб: JAZU.
- Станојевић 1924:** Ст. Станојевић, Студије о српској дипломатици, Сведоци, Београд: *Глас СКА* 110, 1–25.
- Стојановић 2014:** Ј. Стојановић, Лична имена од основе вук- у старим српским поменицима и везивање „вука” за култ Светог Саве код Срба, *Слово*, часопис за српски језик, књижевност и културу, година XI, број 43–44, Никшић: НВО Актив професора српског језика и књижевности.
- Чајкановић 1994:** В. Чајкановић, *Студије из српске религије и фолклора 1910–1924*, Београд: СКЗ.
- Чајкановић 1973:** В. Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, Београд: СКЗ, коло LXVI књига 443.
- Чајкановић 1994/5:** В. Чајкановић, Стара српска религија и митологија, рукопис приредио Војислав Ђурић, *Сабрана дела из српске религије и митологије*, књига пета, Београд: СКЗ – БИГЗ – Просвета – Партедон.
- Шћепановић 1997:** М. Шћепановић, *Именованослов ваљевске Петнице*, Београд – Ваљево: Институт за српски језик САНУ.
- Шћепановић 2015:** М. Шћепановић, *Вукове српске народне пословице*, Београд: Јасен.
- Шуица 1999:** М. Шуица, *Лексикон српског средњег века* (приредили Сима Ћирковић, Раде Михалчић), Београд: Knowledge.

ГРАЂА

- Грађа о прошлости Босне 2009:** *Грађа о прошлости Босне 2*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске.
- Грађа о прошлости Босне 2011:** *Грађа о прошлости Босне 4*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске.
- Летопис попа Дукљанина 1928:** *Летопис попа Дукљанина*, уредио Ф. Шишић, СКА, посебна издања, књига LXVII, Београд – Загреб.
- Стари српски архив 2002:** *Стари српски архив, књига 1*, Лакташи: Филозофски факултет у Београду, Филозофски факултет у Бањој Луци, Историјски институт у Бањој Луци, Архив Србије у Београду, Међуопштински историјски архив у Ваљеву.
- Стари српски архив 2003:** *Стари српски архив, књига 2*, Лакташи: Филозофски факултет у Београду, Филозофски факултет у Бањој Луци, Филозофски факултет у Источном Сарајеву, Историјски институт у Бањој Луци, Међуопштински историјски архив у Ваљеву, Историјски архив у Чачку.
- Стари српски архив 2006:** *Стари српски архив, књига 5*, Лакташи: Филозофски факултет у Београду, Филозофски факултет у Бањој Луци, Филозофски факултет у Источном Сарајеву, Историјски институт у Бањој Луци.
- Повеље и писма из наведене грађе:** *Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу (1354), Повеља бана Твртка кнезу Влатку Вукославићу (1357), Повеља бана Твртка кнезу Вукицу Хрватинићу (1366), Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу (1380), Повеља краља Стефана Дабишице о овлашћењу Драгоју Гучетићу у вези са дугом Новака Маћедола (1392), Повеља краља Стефана Дабишице браћи Семковић (1395), Повеља војводе Сандаља и браће му Вукца и Вука којом уступају Дубровчанима свој део Конавала (1419), Повеља војводе Ђурђа Воисалића којом потврђује баштинске посjede браћи Ђурђевићима (1434), Четири писма краљице Јелене Дубровачкој општини о босанским дохоцима (22. мај 1397, 15. новембар 1397, 9. март 1398, послуже 3. априла а прије 20/25. маја 1398).*

Скраћенице:

ССА – Стари српски архив

ГПБ – Грађа о прошлости Босне

СТАТУС СЕРБСКОГ ИМЕНОСЛОВА НА ДИПЛОМАТИЧЕСКОМ МАТЕРИАЛЕ СРЕДНЕВЕКОВОЙ БОСНИИ И ХУМА

Резюме

В статье мы проанализировали собственные имена из средневековых грамот, писем, записей из областей Боснии и Хума из 14 и 15 веков. Этот материал является очень важным, так как показывает как выглядели собственные сербские имена из этих областей. Собственные имена в данном материале даются в рамках стереотипных формул. В основном, такие имена появляются в роли свидетеля. Пока упоминание свидетелей в публичных, правовых документах в области Рашка встречается реже, в средневековых грамотах Боснии и Хума такое явление обыкновенное и считается типичной характеристикой грамот Боснии и Хума, что подтвердил и материал. Имена различного происхождения: славянские и христианские (церковные, календарные). Между славянскими именами, в нашей статье мы особенно занимались именами, у которых основа *вук-* (*Вук, Вукота, Вукашин, Вукослав*). Трудно ответить, что явилось ключевым и решающим для выбора календарных имен, когда и как их получали но, конечно, самая интенсивная волна христианизации сербского ономастикона произошла во время принятия христианства (*Марко, Петар, Никола, Михаило*).

Ключевые слова: сербы, именованослов, собственное имя, Босния, Хум.

Биљана С. Самарџић